

Olika former av frihetsberövande.

Av fängelseassistenten RAGNAR LINDSTRÖM.

I nom alla statsbildningar ha de enskilda medborgarna en viss frihet att handla och röra sig inom de av staten utstakade gränserna. Man framhäver stundom vissa moment i detta allmänna frihetsbegrepp genom uttrycken religionsfrihet /samvetsfrihet/, församlingsfrihet, yttrandefrihet, tryckfrihet o. s. v.

Medborgarna ha även vissa möjligheter att genom sitt handlande få något sitt intresse tillgodosett eller att inverka på statens styrelse och förvaltning. Man brukar här säga att det föreligger vissa medborgerliga rättigheter.

Såsom dylika medborgerliga rättigheter plägar främst upptagas rättsskydd, d. v. s. medborgarens möjlighet att söka, tala och svara vid domstol eller annan myndighet samt hans möjlighet att vid begänget brott påkalla offentlig myndighets ingripande. Vidare talar man om rösträtt, petitionsrätt samt valbarhet till vissa ämbeten. Stundom plägar här även framhävas arvsrätten.

Medborgaren har även vissa plikter mot det allmänna. Man talar sålunda om den allmänna plikten till lydnad för lag och överhet och framhäver även dess särskilda moment: värnplikten, skatteplikten, vittnesplikten, den allmänna plikten att försörja sig själv o. s. v.

När man talar om dessa fri- och rättigheter och medborgarplikter, tänker man på vissa moment i medborgarens ställning i förhållande till statsmakten, som kommit att framstå såsom särskilt betydelsefulla. Någon uttömmande uppräknings av desamma kan sålunda knappast ifrågakomma.

Utländsk medborgare kan i vissa avseenden intaga samma ställning som statsmedborgare. Utlänning åtnjuter sålunda enligt svensk lag rättsskydd och har ofta skatteplikt.

I vissa fall berövas en medborgare sin frihet. Det sker en förändring i den offentlighetsrättsliga ställning, som en person i hans ålder vanligen innehar i samhället. Det finnes många slag och många grader av detta frihetsberövande. Det mest påtagliga frihetsberövandet sker uppenbarligen genom de s. k. frihetsstraffen. Även andra former av frihetsberövande förekomma dock. En sinnessjuk äger icke fritt handla ock röra sig, så länge han är i oundgängligt behov av vård å sinnessjukhus. Ej heller en alkoholist eller en lösdrivare kan i längden utan påföljd för hans ställning som fri medborgare fortsätta sitt levnadssätt.

Ett närmare studium av den offentlighetsrättsliga ställning, som de friheten berövade i olika fall intaga, erbjuder stort intresse.

Tidigare torde frågan om de frihetsberövades ställning ha varit enklare. Förutsättningarna för ett frihetsberövande voro ej så noggrant formulerade, och den, som berövats sin frihet, torde väsentligen ha varit beroende av de föreskrifter, som in casu meddelades av den högsta statsmyndigheten, varvid dennas underordnade organ, /fängelseföreståndare, kommandant/ sålunda i vida större utsträckning än nu arbiträrt bestämde, vad den fångne skulle tillkomma. Även under dylika förhållanden torde dock en viss regelmässighet i behandlingen av de friheten berövade ha arbetat sig fram och vissa rättigheter ha tillerkänts dem.

Med förvaltningsrättens uppblomstring har en alltmera noggrann reglering av de frihetsberövades rättsställning skett. Sålunda finnas i allmän lag och i olika författningar ganska noggranna bestämmelser rörande den behandling, som i varje fall bör tillkomma en av offentlig myndighet omhändertagen och den ställning, han i olika avseende skall intaga.

Den form av frihetsberövande, som faller mest i ögonen, är, som ovan påpekats, insättandet i allmän straffanstalt.

Förutsättningarna för denna form av frihetsberövande finnas numera i lag noga reglerade. Det är århundradens bittra erfarenheter om grova missbruk av rätten att beröva människorna friheten, som framtvingat denna noggranna reglering.

Vad angår de egentliga frihetsstraffen ha vi i strafflagen och därtill anslutna lagar villkoren för straffets utkrävande, de s. k. brottsrekvisiten, angivna, i den mån de icke följa av allmänna straffrättsliga principer, såsom i regel dolusrekvisitet. Dessa villkor måste föreligga för att offentlig myndighet, vilken i detta fall alltid måste vara domstol, skall kunna besluta om frihetens berövande. Tiden för detta frihetsberövande skall i regel bestämmas. Undantag föreligger, när personer mellan 18—21 år ådömas ungdomsfängelse samt beträffande de nya instituten internering av återfallsförbrytare och förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare. Intagningen sker i dessa fall på obestämd tid, vanligen dock med en maximigräns, och det är beroende på vederbörandes uppförande och hans möjlighet att erhålla en gynnsam start vid frigivningen, när han kan bli fri.

De olika arterna av frihetsstraff äro straffarbete, fängelse, ungdomsfängelse, internering och förvaring.

Vad beträffar straffarbete är huvudprincipen den, att fången endast erhåller de förmåner i fråga om kost, beklädnad, arbete m. m., som fångelset bjuder honom, eller som han kan förskaffa sig för de enligt särskilda av Kungl. Maj:t bestämda grunder utgående s. k. arbetspremierna /se 2 § lagen 1916 ang. verkställighet av straffarbete och fängelsestraff, vanligen kallad »Verkställighetslagen» (märk särskilt i 2. st. uttrycket »underhåll, beklädnad eller annat«), samt K. Regl. 1925 ang. arbetspremier vid fångvårdsanstalterna/.

Emellertid pressas ej lagreglerna till det yttersta, och en del undantag från denna princip finnas. Sålunda kan straffånge exempelvis förskaffa sig eget exemplar av bok, som finnes i fångbiblioteket. Han får även efter viss tid utifrån mottaga fotografier av anhöriga, och han får av egna medel betala porto för brev, som han tillåtes avsända. Vid julhögtiden får han även mottaga jultidning.

Ganska restriktiva bestämmelser gälla beträffande brevskrivning och besök. Straffånge får sålunda regelmässigt ej mottaga besök förrän efter 3 månader.

För den som ådömts »enkelt« fängelse har man uppställt principen, att han i ringa mån skall skiljas från sitt vanliga levnadssätt och endast underkastas ett frihetsberövande. Dylig fånge har sålunda rätt att i sin cell å fängelset inneha egna möbler samt egna kläder och sängkläder. Han har ytterligare rätt att förskaffa sin egen mat och att utföra eget arbete. Dock får sådan fånge ej förskaffa sig större förmåner, än som är förenligt med »måttlighet och enkelhet« /Verkställighetslagens 3 §/.

Den förmögne har här helt naturligt större möjligheter än den fattige att så långt möjligt bibehålla sitt levnadssätt som fri.

Nyligen ha vi erhållit en straffart, som kallas ungdomsfängelse, vilken dock ej ännu börjat tillämpas. Den skiljer sig från straffarbete ock fängelse genom sin obestämda inlagnings tid, samt genom den större frihet ock inriktning på arbete och uppfostran, som under interneringstiden skall förekomma (jfr. lag om ungdomsfängelse 1935).

Beträffande rannsakningsfångar — personer, som häkats, men ännu ej erhållit dom, som vunnit laga kraft — framskyntar i lagreglerna den huvudprincipen, att dylig fånge allenast i den mån det är nödvändigt för utredningen och fullföljandet av målet berövas sin frihet och tvingas förändra sin vanliga livsföring (S. P. 19:5 — 8, 16 — 18, 20, 23 — 28). Han har sålunda i stort sett samma rättigheter som fängelsefånge men beviljas i regel större för-

måner i avseende å tidningsläsning m. m. Rannsaktionsfånge kan ej heller, i motsats till vad fallet är med övriga fångar, tvingas till arbete.

En annan kategori fångar äro de s. k. »bötarna». Det är personer, som icke kunnat eller velat erlägga de böter, som de ådömts, och sedan, när utmätning icke lett till något resultat, införpassats till allmän straffanstalt för att »sitta av» böterna (jfr. S. L. 2 kap. 10—13 §§). De skola i största möjliga utsträckning genom arbete kompensera den bristande betalningen. De få icke åtnjuta underhåll eller bekvämlighet utöver vad anstalten består men ha dock samma rätt till brevskrivning och besök som fängelsefånge. De ha skyldighet att utföra det arbete, som ålägges dem, men erhålla ingen arbetspremie härför, och kunna följaktligen ej inköpa s. k. premievaror /se Verkställighetslagen 11 §/. Man torde av en jämförelse mellan uttrycksättet i 2 §: »underhåll, beklädnad eller annat» och i 11 §: »underhåll eller bekvämlighet» kunna sluta, att bötesfånge bör få använda egna kläder. I praktiken har dock detta ringa betydelse. Det gäller här i regel medellösa personer, som nyttjas i alla slags, ofta klädslitande arbeten, varför någon begäran att inneha egna kläder så gott som aldrig framställes. Skulle en bötesfånge på något sätt lyckas erlägga böterna eller del därav, som svarar mot återstoden av förvandlingsstraffet, frigives han omedelbart.

Nya bestämmelser om bötesförvandling skola framdeles träda i kraft (se lagen 1937 om verkställighet av bötesstraff).

Därest en fullt tillräknelig person upprepade gånger och sammanlagt minst 10 år avtjänat straffarbete, kan han i stället för vanligt straff ådömas internering. De närmare förutsättningarna för användandet av denna straff- och skyddsåtgärd äro stadgade i lagen 1927 om internering av återfallsförbrytare 2 §. Internering sker för obestämd tid. En minimitid på fem år är dock stadgad.

Därest en förminskat tillräknelig person /jfr. S. L. 5 kap. 6 §/ begär brott, kan domstolen förordna, att han i stället

för att undergå straffet skall underkastas förvaring. Sådan förvaring kan ådömas redan när vederbörande första gången begår brott. De närmare förutsättningarna för att förvaring skall ifrågakomma stadgas i lagen 1927 om förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare 2 §. Förvarad kan efter tidigast två år utskrivas.

De närmare bestämmelserna om den behandling, som internerade och förvarade skola erhålla, innehållas i lagen 1927 om verkställighet av förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare samt internering av återfallsförbrytare, i en K. R. den 25/11 1927 med närmare tillämpningsföreskrifter samt i Fångvårdsstyrelsens i anslutning därtill meddelade bestämmelser. I mycket ansluta sig dessa bestämmelser till dem, som gälla för fängelsefänge.

Ovannämnda lagar om internering och förvaring skola från och med den dag, Konungen förordnar, ersättas av en lag 1937 om förvaring och internering i säkerhetsanstalt, vilken uppställer mindre stränga förutsättningar för tillämpning av ifrågavarande straffformer.

De närmare detaljerna i en fånges liv regleras, förutom av verkställighetslagen, av vissa ej upphävda delar i den äldre instruktionen för fångvårdsstyrelsen och fångvårdsstaten 1910, 41—52 §§ samt i den av fångvårdsstyrelsen enligt givet bemyndigande utfärdade arbetsordningen för fångvårdsstaten /1923/ och eljest av styrelsen meddelade föreskrifter /se senaste instruktionen för fångvårdsstyrelsen och fångvårdsstaten 1921, § 1. Den ännu gällande instruktionen för fanggevaldiger 1865 torde även här böra omnämnas. I de flesta fall, då ett arbiträrt avgörande förekommer, måste emellertid vederbörande fängelseföreståndares uppfattning bli avgörande.

Fänge kan underkastas disciplinstraff: förlust av arbete och hårt nattläger eller dessa bägge straff i förening samt mörk cell och prygel /Verkställighetslagen 13 § och ovannämnda äldre instruktion för fångvårdsstyrelsen och fångvårdsstaten, 51 §/.

Disciplinär bestraffning ålägges vid central- och straff-

fängelser av fängelsedirektören, vid kronohäkte av länsstyrelse eller tillsyningsman. Prygel, en bestraffning, som ytterst sällan användes, får i regel endast åläggas av fängvårdsstyrelsen.

I de flesta fall torde frågor rörande fånges behandling in casu kunna upptagas av fängvårdsstyrelsen, antingen ex officio eller såsom ansökningsärende //jfr. ovannämnda nya Instruktionen 1 §, 3 st./. Någon verklig besvärsmätt över fängelseföreständares beslut med fängvårdsstyrelsen såsom närmast högre instans torde det dock, i brist på uttryckligt stadgande därom, vara svårt att tillerkänna fånge. Vad beträffar disciplinär bestraffning torde man dock möjligen ur tvenne nedan refererade utslag av Regeringsrätten kunna utläsa en motsatt uppfattning.

Vissa avgöranden äro enligt Verkställighetslagen förbehållna fängvårdsstyrelsen. Så t. ex. frågan om straffånges hållande i enrum utöver den för enrumsstraff stadgade tiden /3 år resp. 1 år för »ungdomsfånge«/ och om straffånges hållande i gemensamhet före den stadgade tiden. I nya Instruktionen för fängvårdsstyrelsen /2 §/ finnes även intaget ett åläggande för fängvårdsstyrelsen att fördela fångpersonalen å de olika fängelserna. Såsom ovan omnämmts ådömes prygel regelmässigt av fängvårdsstyrelsen.

Andra avgöranden ha enligt verkställighetslagen förbehållits straffanstalts styresman. Sålunda synes denne ensam slutgiltigt bestämma angående fånges mottagande av besök och brevväxling /Verkställighetslagen 2 §, 4. och 5. stycket; 3 §, 3. och 4. stycket; 11 §, 3. stycket samt S. P. 19:27—28/ allt inom i lagen angivna gränser.

Av intresse är härvid rättsfallet R. Å. 1927: Ju 2. Fånge hade här klagat över att fängelseföreståndare förvägrat honom att brevväxla med vissa personer. Fängvårdsstyrelsen, varest fången anförde klagomål, fann med hänsyn till stadgandet i Verkställighetslagen 2 § 5. st. desamma icke föranleda någon styrelsens åtgärd. Regeringsrätten: ej ändring.

Det är att märka att besvärerna i detta fall gingo till Regeringsrätten. I lagen 1909 om Kungl. Maj:ts Regeringsrätt finnes nämligen stadgat, att Regeringsrätten äger upptaga mål om häktads vård och behandling och om verkställighet av straff /2 §, 17:o/.

I de fall, då klaganden ej uttryckligen anfört besvär över en lägre myndighets beslut, plägar dock likartade ärenden avgöras av Kungl. Maj:t i statsrådet.

Andra rättsfall rörande fånges behandling äro refererade i R. Å. 1911: Ju 42 och 64, 1916: Ju 22, 1925: Ju 27 och 121, 1926: Ju 99, 1927: Ju 1, 1930: Ju 2 och 1932: Ju 20. Se även R. Å. 1914: Ju 35, 1915: Ju 19, 1924: Ju 109.

Ett par av dessa rättsfall tilldraga sig särskilt intresse.

I det i R. Å. 1930: Ju 2 refererade rättsfallet hade fänge hos Fångvårdsstyrelsen klagat över en av fängelseföreståndare ålagd disciplinär bestraffning, innefattande dels vissa dagars förlust av sysselsättning i förening med hårt nattläger, dels nedflyttning i uppförandeklass. Fångvårdsstyrelsen hade funnit besvärerna ej föranleda någon Styrelsens åtgärd. Regeringsrätten: ej ändring. Regeringsrådet Thulin anmälde dock avvikande mening och ansåg, att beslutet om nedflyttning i uppförandeklass borde undanröjas.

I ett annat rättsfall, R. Å. 1932: Ju 20, hade fänge hos Fångvårdsstyrelsen anfört klagomål över att han förvägrats uppflyttning i uppförandeklass. Beslutet hade här fattats av direktören i församlingsrådet. /Jfr. Arbetsordningen för fångvårdsstaten 1923 § 274/. Fångvårdsstyrelsen hade funnit besvärerna ej föranleda någon Styrelsens åtgärd. Regeringsrätten fann med avseende å vad i målet blivit upplyst besvärerna icke förtjäna avseende.

Av intresse i dessa två rättsfall är att Regeringsrätten förutsatt en rätt för Fångvårdsstyrelsen att, åtminstone i i vissa fall, in casu inskrida beträffande fängelseföreståndares beslut rörande såväl fånges disciplinära bestraffning som hans behandling i övrigt. Varken nedflyttning i uppförandeklass eller förvägrad uppflyttning är nämligen någon egentlig disciplinär bestraffning. /Jfr. Äldre Instruksen 51 §/.

Oaktat man i referaten och även eljest talar om besvär hos Fångvårdsstyrelsen torde det dock knappast vara rimligt att ur utslagen pressa fram en uppfattning att en egentlig besvär rätt hos Fångvårdsstyrelsen skulle föreligga i de ärenden, varom målen rört sig. /Jfr. även uttryckssättet i referatet R. Å. 1911: Ju 64: »anfört klagan«/. Vad beträffar disciplinär bestraffning åligger det visserligen Fångvårdsstyrelsen att ålägga fångar disciplinär bestraffning enligt därom meddelade bestämmelser, men de särskilda bestämmelser, som äro meddelade i 51 § i ovannämnda äldre Instruktion för fångvårdsstyrelsen och fångvårdsstaten upptaga endast en föreskrift om att Fångvårdsstyrelsen i regel ensam ålägger prygelstraff. Det torde därför vara rimligast att tänka sig att fånges klagomål över disciplinstraff eller annan behandling såsom ett ansökningsärende — med begäran om lämpliga åtgärders vidtagande — handläggas av Fångvårdsstyrelsen, varefter besvär över Fångvårdsstyrelsens beslut i detta ansökningsärende enligt ett generellt stadgande om besvär rätt i dess instruktion föres i Regeringsrätten. När bestraffning ålägges av tillsyningsman /jfr. ovan/ torde förhållandena ställa sig lika som då bestraffning ålägges av fängelseföreståndare. Svårare är emellertid att avgöra, huru skall förhållas, när bestraffning ålagts av länsstyrelse. Angående överklagande av dylikt beslut av länsstyrelse finnes nämligen intet stadgat /Jfr. Landshövdingeinstruktionen 1918 § 75 mom. 4/ samt 51 § i Äldre instruktionen för Fångvårdsstyrelsen/. Konsekvensen synes dock närmast bjuda, att man här förutsätter samma förfarande som i övriga fall och medger Fångvårdsstyrelsen rätt att även här, eventuellt efter ansökan, in casu inskrida. Detta synes icke vara någon orimlighet. Ehuru fallet ej är fullt analogt, kan man här notera, att Fångvårdsstyrelsen är närmaste besvärinstans för länsstyrelses beslut i frågor rörande tillämpning av för fångvården fastställda stater. /Nya Instruktionen 2 §/.

Skulle man ur ovannämnda stadgande i lagen om Kungl.

Maj:ts regeringsrätt jämte rättsfallen vilja få fram en verklig besvärsmålsrätt för fånge i fråga om åtgärder rörande hans behandling, kommer man till nästan vådliga konsekvenser. Därest alla de arbiträra avgöranden, som fängelseföreståndare dagligen måste fatta rörande fångbehandling, alltid skulle kunna underkastas reell omprövning i Fångvårdsstyrelsen och Regeringsrätten skulle myndigheterna, särskilt när det gäller politiska fångar, i rent trakasserisyfte kunna överhoppas med otaliga bagatellartade besvärsmål.

De lege ferenda torde det möjligen vare önskvärt, att fånge eller annan frihetsberövad erhåller verklig besvärsmålsrätt över vissa avgöranden, som elementärt beröra hans ställning, t. ex. en disciplinär bestraffning. Klagoinstans bör därvid vara Fångvårdsstyrelsen eller eljest den närmast över vederbörande anstalt stående myndigheten, varest man kan förväntas ha bäst kännedom om hur förhållandena på vederbörande anstalt gestalta sig. Mer än en klagoinstans torde beträffande dessa jämförelsevis obetydliga mål icke vara av nöden.

Gäller det fånges ingående av äktenskap — något äktenskapshinder i civilrättslig mening utgör nämligen intagandet i straffanstalt icke — meddelas tillstånd därtill med föranledande av ett Kungl. Brev 1754 enligt gammal praxis av Konungen. /Jfr. R. Å. 1933: Ref. 11. Se även R. Å. 1911: Ref. 111/.

Då ovan förutsatts, att Fångvårdsstyrelsen, åtminstone i ett flertal fall, har rätt att in casu inskrida beträffande fånges behandling, måste det här påpekas, att dylikt inskridande naturligtvis i praktiken måste ske med största varsamhet, därest ej en rationell ledning av fångvårdsanstalterna fullkomligt skall äventyras.

I frihetsberövandet ligger just, att fången är frånhängad såväl den allmänna personliga friheten som de moment i densamma, som innehållas i begreppen församlingsfrihet, tryckfrihet och yttrandefrihet. Samvetsfriheten är dock oförkränkt. Fånge tvingas ej ens att närvara vid gudstjänsten

/ovannämnda äldre instruktionen 44 §/. Beträffande tryckfriheten finnas även vissa möjligheter för fange att göra sig gällande. Han kan få trycka sina skrifter genom utomstående person, och han kan under kontroll av offentlig myndighet /Verkställighetslagen 2 § 5. st. och 3 § 5. st./ få avsända skrift från fängelset, avsedd att publiceras.

Hans rätt och plikt att fullgöra sin värnplikt måste naturligtvis vara suspenderad under fängelsetiden.

Däremot åtnjuter han rättsskydd, ehuru hans fömåga att skydda sina intressen faktiskt måste inskränkas, då han i regel måste vara företrädd genom fullmäktig.

Hans rösträtt kan helt naturligt ej personligen utövas. Huru man bör ställa sig till möjligheten av en valsedelsförsändelse torde vara svårare att avgöra. Här torde man dock få tillämpa den allmänna regeln, att fängelseföreståndare avgör, huruvida en angelägenhet är av den vikt för en fånge, att han i ärendet må erhålla något bistånd av fängelsets tjänstemän. För fängelsefånge och ännu mera för rannsakningsfånge gäller ju i sina huvuddrag principen, att fången icke väsentligt bör hindras i sin vanliga livsföring, varför för dessa fångkategorier en valsedelsförsändelse ej vore otänkbar. Man torde dock kunna utgå från att det får anses olämpligt, att den, som berövats sin frihet, skall få utöva rösträtt från fängelset och att föreståndare därför bör vägra dylik försändelses avsändande.

Vad beträffar vittnesplikten torde fånge ej vara undandragen densamma, därest domstolen skulle visa honom tilltro att avlägga ed. Vittnesförhör torde då kunna arrangeras inför vederbörande domstol i den stad, där häktet är beläget. /Jfr. R. B. 17:4/.

Sedan påföljden enligt S. L. 2:19, vilken bl. a. innebar, att vederbörande ej fick vittna, blivit avskaffad, har frågan om den, som ålagts frihetsstraff, kan åläggas edgång i konkurs, ej samma betydelse som tidigare.

Därest vederbörande är dömd för mened, torde han i alla händelser ej anförtros dylik ed. /Jfr. Göta Hovrätts.

utslag den 16/8 1929, refererat i Svensk Juristtidnings rättsfallsavdelning 1930, sid. 29/.

Fånges medborgerliga plikt att erlägga skatt förändras naturligtvis ej genom fängelsevistelsen, även om hans möjligheter att fullgöra denna plikt minskas. Han torde även vara pliktig att efter bästa förmåga från fängelset fullgöra sin deklarationsplikt.

Den allmänna plikten till lydnad för lag och överhet blir genom den stränga övervakningen i fängelset snarast starkare poängterad än för övriga medborgare.

Beträffande alla i fängelse intagna gäller att deras brev äro underkastade censur /Verkställighetslagen 2 § mom. 5, 3 § mom. 4 och 11 § mom. 3, S. P. 19:27/. Olämpliga brev innehållas. I praktiken använder man stundom metoden att oläsliggöra brevet i de delar det innehåller olämpliga meddelanden eller ohöviskt språk.

Fånge, som undergår frihetsstraff, vilket ej understiger en månad, kan ej själv uppbära s. k. tilläggspension (Lag om folkpensionering 1935, 10 §).

Oaktat beslut om häktning ej meddelats, kan en person av häktningsmyndighet berövas sin frihet. Det »kvarhållande för brott», som här ifrågakommer, utgör helt enkelt en möjlighet för myndigheten att vinna rådrom och tid för att pröva, huruvida häktningsanledning föreligger. En maximitid för kvarhållande är i lag stadgad med fyra dygn. /S. P. 19:12/. Den, som kvarhållas, må ej underkastas andra inskränkningar i sin frihet än dem, som äro nödiga för målets utredning. Om honom gäller i övrigt de allmänna reglerna för behandling av häktad /S. P. 19:29/.

Det »anhållande», som sker vid onykterhet /jämf. K. F. 1841 emot fylleri och dryckenskap/, är också en form av frihetsberövande. Här gäller det dock endast ett omhändertagande av kortare varaktighet.

Till försvarsväsendet knutna personer kunna enligt strafflagen för krigsmakten 1914, förutom i allmänna strafflagen upptagna frihetsstraff, ådömas arreststraff: arrest utan be-

vakning, vaktarrest, skärpt arrest och sträng arrest. Arrest ålägges av vederbörlig krigsdomstol, beträffande mindre förseelser /disciplinmål/ av vissa befälhavare /ovannämnda lag 184 och 191 §§/. För att dylikt arreststraff skall kunna åläggas erfordras, liksom vid övriga frihetsstraff, att delinkventen uppfyllt i varje fall stadgade s. k. brottsrekvisit.

De närmare föreskrifterna angående arrestants behandling återfinnas i strafflagen för krigsmakten 23—27 §§.

Samhället inskrider som ovan nämnt även mot den felande med andre former av frihetsberövande.

En person, som underlåter att ärligen försörja sig, underkastas sålunda behandling enligt 1885 års lag om behandling av lösdrivare, och ådömes tvångsarbete, som man liknat vid en exekution av plikten att försörja sig själv. Det erfordras nämligen alltid medellöshet för att tvångsarbete skall kunna ådömas. Dessutom kräves dock ett kringfläckande eller eljest olämpligt levnadssätt /ovannämnda lag 1 §/. Tvångsarbetare, som kommer »i förändrade villkor«, behöver ej håller kvarstanna å anstalten /lösdrivarelagen § 13/, vilket givit en möjlighet för anstaltsledningarna att i praktiken tillämpa ett slags villkorlig frigivning för intagen, som lyckats erhålla en anställning eller kan komma i ordnade förhållanden före den tidpunkt, han eljest skolat frigivas.

Av sistnämnda stadgande ser man särskilt tydligt, att tvångsarbetet ej är något vanligt frihetsstraff, att lösdriveriet i Sverige ej är »kriminaliserat«. Tvångsarbete ådömes ej heller av allmän domstol utan av administrativ myndighet: länsstyrelse eller poliskammare.

De närmare bestämmelserna om en tvångsarbeters vård och behandling återfinnas i en Kungl. Stadga 1920 för statens tvångsarbetsanstalter och i samband med dem anordnade alkoholistanstalter.

Av intresse är i detta sammanhang stadgandet i § 33 om en verklig besvärsmått hos anstaltsstyrelsen över ett av direktören fattat beslut om disciplinär bestraffning.

Vissa frihetsberövanden i samband med fattigvårdslagstiftningen torde här böra noteras. Enligt 73 § i lagen om fattigvården 1918 är den, som gjort sig förfallen till bettleri eller lösdriveri, men med hänsyn till behovet av fattigvård ej kunnat ådömas tvångsarbete, icke berättigad att lämna fattigvårdsanstalt, där han är intagen, med mindre grundad anledning finnes att antaga, att han utanför anstalten skall ärligen försörja sig. Beslutande myndighet är härvidlag fattigvårdsstyrelse.

Den, som försummat sin försörjningsplikt mot närstående, må kvarhållas å fattigvårdsanstalt eller å de, i allmänhet för varje landslingsområde, inrättade arbetshemmen under högst ett år (Fattigvårdslagen 71 § jämf. med 33 §). Fattigvårdsstyrelse förelägger härvidlag vederbörande att fullgöra arbete å arbetshem, men en särskild styrelse för hemmet beslutar om hans intagning.

Vägrar någon, som intagits å fattigvårdsanstalt eller arbetshem att fullgöra anvisat arbete eller rymmer han eller gör sig skyldig till mindre gott uppförande, kan han ådömas tvångsarbete (Fattigvårdslagen 74 och 75 §§). Därest vederbörandes arbetsförmåga är ringa eller om han endast ådömts 1 månads tvångsarbete, kan han därvid intagas i »länets kronohäkte«, d. v. s. allmän straffanstalt. Beträffande sådan intagen gäller »i tillämpliga delar« bestämmelserna i 11 § verkställighetslagen, d. v. s. han behandlas i huvudsak som bötesfänge (Fattigvårdslagen 76 § och K. K. 1918 om tvångsarbets förrättande i vissa fall i kronohäkte).

Personer, som i högre grad äro hemfallna åt alkoholmissbruk, berövas likaledes sin frihet. Vi ha här en lag 1931 om behandling av alkoholister /alkoholistlag/. I 1 § angivas de närmare förutsättningarna för att en person skall kunna behandlas enligt lagen. Det räcker sålunda ej med hemfallenhet åt alkoholmissbruk, utan det fordras ytterligare att någon av vissa uppräknade kvalifikationer föreligger. Internering å alkoholisanstalt, varom länssty-

relse beslutar, tillgripes ej, därest tillrättaförande på annat sätt kan äga rum /jfr. 13 §/.

Intagningen av vanartig ungdom /under 21 år/ å skyddshem, är tydligen även en form av frihetsberövande, då det tvångsvis göres en inskränkning i de friheter, som personer i samma ålder må kunna åtnjuta. /Jfr. lag 1924 om samhällets barnavård/.

Ännu tydligare framträder detta förhållande vid det utbyte av vanligt frihetsstraff mot intagning i allmän uppfostringsanstalt, som för ungdom mellan 15—18 år kan äga rum. /Jfr. 5 kap. 3 § S. L. samt lag 1902 om verkställighet av domstols förordnande om tvångsuppfostran vilken lag inom kort skall ersättas av en lag 1937 om tvångsuppfostran/.

Vid de former av frihetsberövande, som vi hittills behandlat, har orsaken till statens ingripande varit något den omhändertagnes förfarande, vilket, enligt vad lagreglerna synas förutsätta, kan läggas honom till last.

Stort intresse erbjuda dock de ingripanden, som ske oberoende av om dylikt förhållande föreligger, då här synpunkten av samhällets skydd i förening med uppfattningen om dess plikt att sörja för dem av sina medborgare, som ej kunna tillvarataga sitt eget bästa, framträder med större tydlighet.

Vi ha här främst att observera det ingripande, som sker mot de sinnessjuka, vilket ingripande regleras av sinnessjuklagen 1929. Sinnessjuk person kan nämligen intagas å sinnessjukhus mot sin vilja, därest på visst sätt utfärdad vårdattest av legitimerad läkare eller tjänsteläkare dock ej läkare å det sinnessjukhus, varest intagning begäres — företes.

För att sinnessjuk skall kunna kvarhållas å sinnessjukhus erfordras, att sinnessjukläkaren vid en inom 14 dagar verkställd undersökning funnit, att vederbörande intagne är i behov av sinnessjukvård /sinnessjuklagen 10 och 51 §§/. Beträffande tiden för frihetsberövandet gäller, att det ej skall vara längre än behov av vård är förhanden.

Därest tvång är nödvändigt för hans kvarhållande, må sådant kvarhållande ej ske, därest han blivit så pass återställd, att han ej är i direkt behov av vård å sinnessjukhus, ehuru hans kvarhållande skulle för honom vara lyckligt /17 §/. Beträffande kriminella patienter beslutar sinnessjuknämnden /20 §/.

Vi observera, att vid intagningen det egentliga avgörandet ligger hos *en* läkare, den som utfärdar vårdattesten, men att intagning måste ske på initiativ av vissa närstående personer eller offentlig myndighet. Över kvarhållandet å anstalt bestämmer i regel sjukvårdsläkaren. Den s. k. sinnessjuknämnden, ett kollegium av lekmän och läkare, samt överinspektören för sinnessjukvården, till vilka myndigheter den intagne kan fritt avsända framställningar, kunna även förordna om utskrivning av den frihetsberövade.

Genom att dessa förutsättningar för intagning och utskrivning stadgats, har man ansett sig, med den sannolikhet, som rimligen kan fordras, ha givit medborgaren skydd mot obefogade frihetsberövanden. Man måste här erkänna, att svårigheterna att bereda den enskilde medborgaren skydd mot obehöriga ingrepp äro ovanligt stora. Som grund för frihetsberövandet gälla här förutsättningar, som äro föremål för personliga omdömen, och endast få personer med särskild utbildning kunna anses kompetenta att fälla dessa omdömen.

Vid ett sjunkande av standarden i den samhällliga organisationen eller statsmaktens överlagande av maktlystna och hänsynslösa människokategorier föreligger därför särskilt här en fara för den enskilda medborgarens frihet.

I detta sammanhang torde även de frihetsberövanden, som kunna ske i samband med tillämpningen av epidemilagens och »Lex veneris« bestämmelser böra omnämnas.

Enligt epidemilagen 1919 är person, som lider av någon av de i lagen uppräknade epidemiska sjukdomarna skyldig

att intagas å epidemisjukhus och stadgas i lagens 28 § ansvar för tredska härutinnan.

Enligt lag 1918 om åtgärder mot utbredning av könsjukdomar 22 § kan könssjuk person, därest han ej ställer sig givna anvisningar till efter rättelse, genom polismyndighets försorg inställas till undersökning eller intagas å sjukhus.

Mycket har skrivits och diskuterats om orsaken till att staten ingriper mot den enskilde med så kraftiga medel som frihetsberövanden, och vid olika tider har man poängterat olika orsaker såsom avgörande för statens ställningstagande. Sålunda har, särskilt med hänsyn till det frihetsberövande, som faller mest i ögonen, fängelsestraffet, uppstått s. k. straffrättsteorier. Sålunda talar man om »vedergällningsteorien«, där synpunkten vid straffets utkrävande och gradering är uppfattningen att ett brott — därvid man teoretiskt likställer moraliskt brott med juridiskt brott, eller uppfyllandet av vissa brottsrekvisit — fordrar en repression i form av ett lidande, som utkräves av den brottslige och som så att säga försonar brottet.

Man talar vidare om olika preventionsteorier, därvid orsaken till statens ingripande säges vara syftet att förhindra brott. Allteftersom föremålet för denna statens verksamhet antages vara den brottslige själv eller övriga personer i samhället — de så att säga latent brottslingarna — talar man om specialpreventionsteorien eller generalpreventionsteorien.

Här må även nämnas uppfostringsteorien, som delvis torde få anses ingå i specialpreventionsteorien. Orsaken till statens ingripande emot den brottslige är enligt denna den allmänna plikt, som staten anses äga, att taga hand om de medborgare, vilkas uppfostran varit underhållig eller eljest misslyckats.

I praktiken gör sig ingen av dessa teorier gällande i sin renhet. Vår svenska strafflag av år 1864 med talrika senare ändringar företer spår av dem alla. Dock synes, särskilt i

vad avser dess ursprungliga lydelse, vedergällningsteorien ha dominerat. Det är här att observera, att även om jurister eller sociologer inlägga en viss betydelse i ett statens ingripande — för närvarande synes härvid specialpreventionsteorien dominera — kan den allmänna uppfattningen vara en helt annan och i praktiken inverka på lagarnas tillämpning.

Ur positivrättslig synpunkt kan man helt enkelt konstatera, att samhället fordrar ett inskridande mot personer, som i högre grad äro obenägna eller oförmögna att underkasta sig de gränser för den enskildes handlingsfrihet, som detsamma uppställt, och i sitt handlande kunna manifesteras detta. Nämnade förhållanden anses konstaterade, då s. k. brottsrekvisit, eller eljest stadgade förutsättningar för statsingripande, föreligga. Dessa brottsrekvisit eller förutsättningar äro ur denna synpunkt helt enkelt bevispresumtioner för en viss inställning hos den enskilde i samhället.

Man har på senare tid sökt skapa allt flera former av sanktioner mot asocialiteten, särskilt sökt att få fram flera former av frihetsberövande. Här må erinras om internering, förvaring och ungdomsfängelse.

Vi ha även ett lagförslag ularbetat om ännu en ny straffart, alkoholistfängelse, varigenom man vill giva samhället ett lämpligare redskap än de nuvarande strafförmerna utgöra, för att komma tillrätta med de åt alkoholmissbruk hemfallna människorna. Genom en obestämd strafftid, genom en kraftig inriktning å nykterhetsbefrämjande faktorer under interneringsliden samt genom en effektiv »eftervård« söker man här nå detta syfte.

Dessa antydningar ge en föreställning om en av de vägar, som man torde kunna komma fram på inom penitentiärvetenskapen. Det är att ytterligare uppdelas brottslingarna i olika kategorier och giva dem en efter deras sinnesart och tidigare levnadsförhållanden anpassad behandling.

En annan väg är att utsträcka den övervakande myndigheten till tiden utanför anstaltsmurarna och ej helt släppa fångarna fria. Vi ha för närvarande tvenne institut, som i detta samband förtjäna intresse, nämligen villkorlig dom och villkorlig frigivning. Vid villkorlig dom ådömes straff, men den felande behöver ej undergå detsamma, om han under viss tid förhåller sig väl. Begår han ny brott, som förskyller straff, får han undergå både det gamla och det nya straffet. Vanligen ställes han under övervakning /lag 1918 om villkorlig straffdom/. Vid villkorlig frigivning efterskänkes sista delen av strafftiden, därest den frigivne under en viss tid förhåller sig väl. Vid fall av mindre gott uppförande återföres han till fängelset och får undergå återstoden av straffet /lag 1906 om villkorlig frigivning/.

Förmodligen kunna dessa båda institut ytterligare utbildas. Det är säkerligen i många fall ej alldeles nödvändigt att tillgripa en så kraftig form av frihetsberövande som inneslutning i anstalt, ehuru det för majoriteten av de inlagda torde vara fallet. I vissa fall torde en skärpt kontroll från samhällets sida med ett hotande frihetsstraff för att effektivisera densamma kunna vara till utomordentlig nytta för svaga viljors ledande.

En fara föreligger dock ovillkorligen med dessa obestämda domar, den fara som föranlett det gamla kravet, att var och en skall dömas av ordinarie domstol och endast med stöd av stiftad lag kunna ådömas straff. Det är faran för att de maktägande skola missbruka sin makt. I goda och fredliga tider, då allt inom samhället handlägges och ordnas med den mest noggranna omsorg, är allt gott och väl. Men erfarenhetsmässigt kan det inträffa, att förhållandena ändras och att lojhet, våld eller godtycke träda i högsätet. I sådant fall utgöra de fasta ovillkorliga straffdomarna, ådömda av ordinarie domstolar, ett skydd mot godtycke såväl för den hederlige, som för brottslingen, synnerligast om reglerna för domstolsordningen och strafflagens grundprinciper äro så fast förankrade i folkmed-

vetandet, att det synes de maktägande riskabelt att ändra desamma. En sådan synpunkt framföres dock ytterst sällan i diskussionen om frihetsstraffen, ehuru den ingalunda är betydelselös. Vi ha ju, som ovan visats, åtskilliga rättsinstitut, genom vilka en människa, utan de ordinarie domstolarnas medverkan, kan berövas sin frihet.

Med ett än så genialiskt system av straff och andra frihetsberövanden lär man dock aldrig helt kunna utrota brottsligheten. I ett högtstående samhälle är dock kampen mot kriminaliteten i stort sett en kamp mot det onda, mot egoismen och den ohejdade lystnaden utan hänsyn till nästans berättigade krav, och ingen lär väl bestämt kunna säga, att dessa krafter försvagats genom tiderna.

Samhällsmakten visar också stundom en benägenhet att utsträcka sitt inflytande och minska de enskilda medborgarnas frihet. Vid en viss tidpunkt kan det synas de maktägande önskligt att genomtvinga vissa regelbundenheter i undersåtarnas handlande mot ett stort antal medborgares vilja. Det ligger då nära tillhands att genom stränga straff söka förmå de motspänstiga till underkastelse. Därvid uppstå ofta nya brottstyper och säregna kategorier av brottslingar.

Man kan ej annat än önska, att kampen mot brottsligheten så mycket som möjligt må bliva en kamp mot de verkligt onda och skadegörande krafterna i samhället.
